

УДК 81'38

Наталія Пуряєва

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ЛІТУРГІЙНОГО ТЕКСТУ: ЦИТАТА І ПАРАФРАЗ

У статті розглянуто два типи міжтекстових зв'язків, актуальних при творенні літургійного (богослужбового) тексту: цитату і парафраз. Визначено, що прототекстами літургійного тексту є біблійні, патристичні, гомілетичні, агіографічні тексти, з яких у літургійний текст запозичувалися окремі вирази та фрагменти (цитата). Парафраз полягає у перетворенні прототексту в основний літургійний жанр – гімн, хвалу.

Ключові слова: інтертекстуальність, літургійний текст, цитата, парафраз

The article considers two types of intertextual interrelations relevant for liturgical (worship) text production: quotation and paraphrase. It has been defined that the prototexts of liturgical text are biblical, patristic, homiletic, hagiographical texts from which definite expressions and fragments (quotation) were borrowed into liturgical text. Paraphrase lies in transformation of prototext into the main liturgic genre – hymn, praise.

Key words: intertextuality, liturgical text, quotation, paraphrase.

Як відомо, літургійний (богослужбовий) текст – це текст, який використовують під час відправи богослужінь. У жанровому плані в ньому можна умовно диференціювати два типи текстів: *гімнографію* (від гр. ὁ ὕμνος «урочиста пісня», «гімн» та гр. γράφω «пишу») з поділом на мікрожанри стихира, тропар, кондак тощо та *евхографію* (від гр. εὐχή «молитва») – молитовний матеріал у вузькому сенсі цього слова.

Специфікою літургійного тексту є його похідний, вторинний характер щодо цілого корпусу сакральних текстів християнства, що мають авторитет *джерела і правила (закону) віри*. У християнській традиції, яка надає канонічним текстам Святого Письма (Старого і Нового Завіту) статусу богонатхненних, тобто написаних безпосередньо під дією Святого Духа і таких, що містять у собі Божественне Одкровення, саме Біблія є *першоджерелом віри і найвищим критерієм істини* [Давыденков]. Іншим важливим складником християнської

традиції є Священне Передання – тексти, що містять сформоване на основі осмислення Святого Письма та у світлі духовного досвіду Церкви її кодифіковане віровчення і способи боговшанування (догматичні положення, викладені у Символах віри та рішеннях Вселенських соборів; церковні канони, твори, послання і проповіді отців та учителів Церкви, життя святих, богослужбові чини). Важливо зауважити, що взаємодія між Писанням і Переданням полягає не у взаємодоповненні. Це радше нерозривно пов'язані між собою форми вираження, збереження і поширення єдиного змісту (Божественного Одкровення), що відрізняються лише у функціональному і жанровому плані. «Можна сказати, – стверджує автор катехизму О. Давиденков, – що одна і та сама Богоодкровенна істина у Святому Письмі благовістується, у Правилі віри виражається в доктринальній формі, а в літургійному житті Церкви – чиниться і славословиться» [Давиденков].

Літургійні тексти тісно пов'язані зі Святим Письмом, Священним Переданням, вони є специфічною у функціональному та жанровому аспектах *формою* його існування, а тому корелюють із такими прототекстами:

- **Святе Письмо** (Біблія Старого і Нового Завіту),
- **патристика** (твори отців та учителів Церкви, постанови Вселенських соборів, Символи віри, церковні канони),
- **гомілетика** (ораторська проза: послання та «слова» отців Церкви),
- **агіографія** (життя святих, мартирологія) [Чевела 2009: 281].

Взаємодію між літургійним текстом та його прототекстами (класифікація французької дослідниці Н. П'єге-Гро) визначають два основні типи зв'язків: 1) співприсутності в одному тексті двох чи кількох текстів; 2) похідності одного тексту від іншого (дериваційні зв'язки) [П'єге-Гро 2008], які в традиційних термінах концепції міжтекстових зв'язків окреслюють як *інтертекстуальність*¹ та *гіпертекстуальність*.

---

¹ Термін *інтертекстуальність*, таким чином, має широке та вузьке значення, у першому випадку виступаючи еквівалентом поняття «міжтекстові зв'язки», у другому – позначаючи один із їхніх типів, а саме співприсутність у тексті двох чи кількох текстів.

У своїй статті ми приділимо увагу двом підтипам першого та другого типів, що є найпоказовішими для літургійного тексту, а саме цитати як прояву інтертекстуальності та парафразу – як прояву гіпертекстуальності.

Цитата. Процес літургійного текстотворення супроводжувало запозичення окремих виразів та текстових фрагментів із зазначених вище прототекстів. Так, сформоване на основі юдейської синагогальної відправи, християнське богослужіння успадкувало *псалми*². Вони є своєрідним кістяком літургійних текстів, навколо якого «нарощений» гімнографічний та евхографічний матеріал. Псалми (або їх окремі вірші, піввірші) лягли в основу низки богослужбових жанрів і композицій – антифон, прокимен, алуарій, шестипсалміє, кафізма.

Зі Святого Письма в літургійний текст як цитати увійшли також: 1) *біблійні пісні (гімни)*, серед яких, зокрема, пісня Мойсея після переходу Червоного моря «Господь кріпость моя і слава» (Вих. 15: 1–19), пісня пророка Ісаї «Від ночі ранньої» (Іс. 26:9-19), пісня Богородиці «Величає душа моя Господа» (Лк. 1: 46–55), пісня пророка Захарії «Благословен Господь Бог Ізраїля» (Лк. 1: 68–79), які лягли в основу композиції канону утрени; 2) власне *молитви*: молитва «Отче наш» (Господня молитва) (Мт. 6: 9–13); молитва (пісня) Симеона «Нині відпускаєш» (Лк. 2: 29–32), Митарева молитва «Боже, милостивий будь мені, грішному» (Лк. 18: 13); 3) *славослів'я*: «Слава у вишніх Богу і на землі мир, в людях благовоління!» (Лк. 2: 14) – у складі великого славослів'я виголос ангелів, які сповіщали пастухам про народження Божого Сина; 4) *благословення*: «Благодать Господа нашого Ісуса Христа, любов Бога Отця, і причастя Святого Духа нехай буде з усіма вами» (2 Кор 13:13) – слова апостола Павла з послання до коринтян, що є кінцевим благословенням Божественної Літургії тощо.

Прикладом цитати з догматичного тексту є, зокрема, Символ віри, або молитва «Вірую» («Вірую, в єдиного Бога

² Псалми – жанр і форма молитовної поезії, що побутує в богослужбовій практиці юдаїзму та християнства. Збірка псалмів – Псалтир – є окремою книгою Біблії.

Отця Вседержителя»), – стисле формулювання християнського віровчення, укладене та затверджене на I та II Вселенських соборах, або так званий короткий символі віри – тринітарна формула «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа» – первісно частина настанови Ісуса Христа апостолам: «Тож ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх в Ім'я Отця і Сина, і Святого Духа...» (Мт. 28: 19).

Гомілетичний прототекст найбільше відбився в гімнографії свят, оскільки тема гомілії (похвального слова, панегірика), як правило, стосувалася події чи особи, пам'ять якої вшановувалася. Так, наприклад, перший ірмос Різдяного канона, автором якого був гімнограф VIII ст. св. Косьма Маюмський, є цитатою початкових слів «слова» на Різдво Христове видатного отця Церкви св. Григорія Богослова: «Христос народжується – славте! Христос із небес – зустрічайте! Христос на землі – бадьортеся! Співайте Господеві, вся земле, і весело заспівайте, люди, бо він прославився!» [Молитвослов 1990: 1147]. Тропарі канону Пасхальної утрени, що їх уклав св. Йоан Дамаскін (VIII ст.), – це також цитати з гомілій святителя Григорія Богослова: «Воскресіння день, просвітімся торжеством, і одні одних обнімімо, та скажімо: Братя»; «О, Пасхо велика й найсвятіша, Христе! О, Мудросте, і Слово Боже й Сило! Подай нам з тобою справді участь брати у невечірнім дні царства твого» [Скарга]. Загалом, як зауважує Н. Скарга, «з гомілій та святкових слів св. отців цитувалися окремі фрази, виражені в яскравій риторичній формі. Це був готовий «будівельний матеріал» для церковної поезії» [Скарга].

Важливо відзначити, що специфічним і надзвичайно поширеним явищем у літургійних текстах є *центони* – тексти, утворені шляхом нанизування, комбінації різноджерельних цитат. Так, приміром, Серафимська пісня – це поєднання гімну серафимів із видіння старозавітного пророка Ісаї «Свят, свят, свят Господь Саваоф! Повні небо і земля слави його» (Іс. 6: 3) та слів похвали, якими в Новому Завіті вітали Ісуса Христа під час Його в'їзду в Єрусалим: «Благословен, хто йде в ім'я Господнє! Осанна в вишніх!» (Мт. 21: 9). Третій ізобразительний антифон Божественної Літургії, відомий

під назвою «Блаженні», є поєднанням слів розіп'ятого разом з Ісусом Христом благочестивого розбійника «Пом'яни мене, Господи, коли прийдеш у царство Твоє» (Лк. 23: 42) та частини Нагірної проповіді, де Христос промовляє заповіді блаженств: «Блаженні вбогі духом, бо їх є царство небесне...» (Мт. 5: 3–12).

Парафраз. Парафраз як тип гіпертекстуальності є породженням одного тексту на основі іншого шляхом трансформації змісту та вираження останнього. Така трансформація текстів-прототипів – другий за продуктивністю прийом творення літургійного тексту.

У християнській релігії літургійний обряд є найвищою формою *боговшанування* і *богоспількування* [Людоговский 2003: 108]. Літургійне богослов'я визначає богослужіння як *комунікативний акт*, який відбувається в результаті сходження Бога до людини (*катабазис*, від гр. *κατάβασις* «зішестя») в Божественному Одкровенні та піднесенні людини до Бога в актах прослави, подяки, поклоніння (*анабазис* з гр. *κατάβασις* «сходження») [Кунцлер 2001: 17]. Текст, який людина спрямовує до Вищої сили під час богослужіння, словами самого богослужіння названо «жертвою хвали» [Священна 1996: 53], тобто словесним жертвоприношенням. Отож, під час літургійного обряду відбувається, умовно кажучи, взаємодія текстів двох природ: 1) Божого Слова – Святого Письма, що є власне Божественним Одкровенням і в контексті богослужіння прямим уособленням Бога Слова, та 2) літургійного слова, яке є людською відповіддю (сказати б, відгомонам, луною) на Боже Слово у властивій для нього, з огляду на сказане вище, *глюрифікативній* (від лат. *gloria* «слава»), *адоративній* (від лат. *adoratio* «благоговіння, поклоніння») формі. Енергію літургійного слова стисло, але точно передає одна з центральних літургійних лексем – *алілуя*, що в буквальному перекладі з давньоєврейської означає: «Тут Господь, хваліть Його!» [Шмеман]. Це урочистий, радісний виголос тих, хто досвідчує Божу присутність; воно відкриває саму сутність літургійної молитви: стояння перед Богом [Шмеман].

Невипадково, провідним жанром усіх літургійних текстів є гімн, похвала, прослава, подячна пісня [Седакова].

Зі Святим Письмом літургійний обряд пов'язує ще одна важлива його функція – богослужіння, тобто здійснювана знову і знову актуалізація вже одного разу вчинених спасительних Божих дій, передбачених пророками в Старому Завіті та описаних у Новому, із метою постійного оновлення у світі – Божої присутності, а в людині – Божого образу [Богослужение]. Богослужіння не символічна, а онтологічна реальність: згадування біблійної події є тут самою подією, а факт її проголошування – фактом присутності і співучасті в ній [Скарга], пор.: *Величне в преславне чудо сьогодні здійснюється: Діва народжує, її ж лоно не зотліває, Слово приймає тіло і від Отця не відокремлюється. Ангели з пастирями славлять і ми з ними співаємо: Слава на висотах Богові, і на землі мир!* (стихира Різдва Христового) [Молитвослов 1990: 1144].

Вчора нас поховано з тобою, Христе; встаємо нині з тобою воскресли, бо вчора нас з тобою розп'ято. Тож і прослав, Спасе, у царстві своїм (ірмос канону Пасхальної Утрени) [Молитвослов 1990: 639].

Однак, відтворюючи біблійну подію, літургійні тексти, за визначенням О. Седакової, «не переказують оповіді Євангелій, а наче переводять її в інший вимір: у простір гімну, тобто хвали тому, про що щойно було сказано і роздумів про це» [Седакова]. Адже саме похвала, гімн – це апріорі поетичні жанри, які у візантійській культурі, що в її надрах створювався літургійний текст, були єдиною відповідною формою звертання до божества [Седакова].

Таким чином, при «перетворенні» біблійного тексту в літургійний відбувається насамперед трансформація прози в поезію, оповіді – в гімн (прикметно, що первісно термін «парафраз» позначав якраз саме це явище).

Пор. опис події Різдва Христового в біблійному та утвореному на його основі літургійному тексті:

Євангеліє від Луки 2: 6–16

Гімнографія Різдва Христового

І сталося, як були вони там, то настав їй день породити. І породила вона свого Первенця Сина, і Його сповила, і до ясел поклала Його, бо в заїзді місця не стало для них... А в тій стороні були пастухи, які пильнували на полі, і нічної пори вартували отару свою. Аж ось Ангол Господній з'явивсь коло них, і слава Господня осяяла їх. І вони перестрашились страхом великим... Та Ангол промовив до них: Не лякайтесь, бо я ось благовіщу вам радість велику, що станеться людям усім. Бо сьогодні в Давидовім місті народився для вас Спаситель, Який є Христос Господь. А ось вам ознака: Дитину сповиту ви знайдете, що в яслах лежатиме. І ось раптом з'явилася з Анголом сила велика небесного війська, що Бога хвалили й казали: Слава Богу на висоті, і на землі мир, у людях добра воля! І сталося, коли Анголи відійшли від них в небо, пастухи зачали говорити один одному: Ходім до Віфлєсму й побачмо, що сталося там, про що сповістив нас Господь. І прийшли, поспішаючи, і знайшли там Марію та Йосипа, та Дитинку, що в яслах лежала (Лк. 2: 6–16) [Біблія].

Коли ж народився Ісус у Віфлєсмі Юдейським, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалиму зо сходу, і питали: Де народжений Цар Юдейський? Бо на сході ми бачили зорю Його, і прибули поклонитись

Сьогодні Христос народжується в Вифлємі від Діви, сьогодні Безпочатковий починається і Слово стає тілом; небесні сили радіють і земля людьми веселиться; мудреці владиці дари приносять і пастирі подивляють Народженого. Ми ж раз у раз виголошуємо: Слава во вишніх Богу, і на землі мир, в людях благовоління [Молитвослов 1990: 1150].

Діва днесь преістотного родить і земля вертеп неприступному приносить. Ангели з пастирями славословлять, а волхви зо звіздуо подорожують, бо ради нас родилося дитя мале – превічний Бог [Прийдіте 1998: 723].

Таїнство бачу я дивне і преславне: небом стає вертеп, престолом херувимським – Діва, оселею – ясла, в яких лежить неосяжний Христос Бог. Його оспівуючи, величаємо! [Молитвослов 1990: 1148].

Прийдіть вірні, і подивімся, де народився Христос. та йдімо за мудрецами, східними царями, куди прямує зоря. Його там ангели оспівують безперестанно, пастухи ж на сопілках грають достойну пісню: Слава на небі тому, хто нині від Діви Богородиці народився у вертепі у Вифлємі юдейським [Молитвослов 1990: 1150].

Різдво твоє, Христе Боже наш, засвітило світові світло

Йому [...] І ось зоря, що на сході вони її бачили, ішла перед ними, аж прийшла й стала зверху, де Дитятко було. А бачивши зорю, вони надзвичайно зраділи. І, ввійшовши до дому, знайшли там Дитятко з Марією, Його матір'ю. І вони впали ницьма, і вклонились Йому. І, відчинивши скарбниці свої, піднесли Йому свої дари: золото, ладан та мирну (Мт. 2: 1–11) [Біблія].

розуміння: в ньому бо ті, що звіздам служили, від звізди навчилися поклонятися тобі – Сонцю правди, і пізнавати тебе – Схід з висоти. Господи, слава тобі [Прийдіте 1998: 723].

Як бачимо, літургійний текст – це не просто поетична трансформація біблійної чи богословської «прози»; це текст *інтерпретативний* – такий, що в поетичних образах дає богословську інтерпретацію священної події чи особи [Седакова]. Така функція змушує, з одного боку, говорити про участь в його продукуванні певного елемента-*посередника* між ним і текстом Святого Письма (якими були, зокрема, гомілія, догмат, житіє святого), а з іншого – розглядати його самого як богословський текст. Адже головний принцип літургії звучить так: *lex orandi lex credendi est* – «закон молитви є законом віри» [Шмеман]. Невипадково у східнослов'янській християнській традиції саме літургійні тексти служили головним і чи не єдиним джерелом богослів'я [Седакова]. Тому цілком справедливим видається твердження про те, що «в піраміді літературних жанрів, увінчаній Святим Письмом, гімнографія та евографія утворюють шар, який безпосередньо «підстилає» Писання та, у свою чергу, покоїться на богослов'ї» [Прохоров 1972: 122].

Процес трансформації євангельського оповіді у форму прослави крізь призму богословського узагальнення (тут – догмату про Пресвяту Трійцю) яскраво ілюструє тропар Хрещення (Богоявлення) Господнього. У події хрещення Ісуса Христа у водах ріки Йордан від Івана Хрестителя акцентовано на явленні Бога в трьох Особах (зміст свята) через спеціально житу тут богословську (тринітарну) термінологію, пор.:

Чотириєвангеліє	Тропар Хрещення (Богоявлення) Господнього
І охрившись, Ісус зараз вийшов із води. І ось небо розкрилось, і побачив Іван Духа Божого, що спускався, як голуб, і сходив на Нього. І ось голос почувся із неба: Це Син Мій Улюблений, що Його Я вподобав! (Мт 3:16-17) [Біблія].	Коли в Йордані хрестився Ти, Господи, <i>Троїчне</i> явилось поклоніння: бо Родителя голос свідчив Тобі, возлюбленим Сином Тебе називаючи; і Дух у виді голубиним засвідчив твердість слова. Явився Ти, Христе Боже, і світ просвітив, <i>слава Тобі</i> [Прийдіте 1998: 737].

Пор. також, як подія Різдва Христового (євангелієський уривок наведений вище) передається в літургійному тексті через призму догмату воплощення від Духа Святого і Марії Діви, прийнятого на IV Вселенському соборі в 451 р. та за допомогою відповідного терміна: Богородице Діво, що породила Спаса! Ти знищила первісне прокляття Єви, бо стала Матір'ю того, хто є вподобанням Отця, тримаючи в обіймах *воплочене Боже Слово*. Це тайна незбагненна, яку ми єдиною вірою всі звеличуємо, проголошуючи з тобою: Невимовний Господи – слава тобі! [Молитвослов 1990: 1150].

Отже, парафраз як прийом творення літургійного тексту на основі прототекстів визначало: послаблення наративного начала прототексту, своєрідне конденсування, «згущування», а отже, і ускладнення його змісту (зокрема шляхом використання богословської термінології) та посилення риторичного, стилістичного елемента [Чевела 2010: 40]. Це було спричинено його основним призначенням – передати смисл біблійної події, її богословське значення у формі прослави, хвали [Седакова].

Відношення співприсутності й похідності текстів – це визначальні ознаки інтертекстуальних літургійних текстів, зумовлені загальним синкретизмом, що притаманний цілому корпусу сакральних текстів християнства – Писанню та Переданню. Отож акт творення літургійного тексту, за влучним визначенням О. Седакової, був радше актом «*со-творення*» – у первісному значенні цього слова, тобто співтворення, коли

автор нового тексту не «придумує» щось, а «приводить до ладу вже готовий матеріал у якомусь новому порядку» [Седакова]. Такий текстотвірний процес важко окреслити відомою метафорою М. Бахтіна «чуже слово». Радше варто говорити про «іншобуття» біблійного, гомілетичного, догматичного слова в літургійному контексті [Чевела 2010: 40], його розгортання в новому функціональному просторі, своєрідне перетікання в іншу, літургійну, форму.

Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту, із мови давньоєврейської і грецької на українську наново перекладена. – Б. м., 1988. – 1531 с.

Богослужение [Електронна версія] // Православная энциклопедия. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/149589.html>

Давыденков О. В. Катехизис. Ч. I. Понятие о Божественном Откровении [Електронна версія]. – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Oleg_Davydenkov/katehizis/2

Кунцлер М. Литургія Церкви / Міхаель Кунцлер. – Львів : Свічадо, 2001. – 616 с.

Людоговский Ф. Б. Современный церковнославянский язык: обоснование существования и определение понятия / Ф.Б. Людоговский // Славянский вестник. – 2003. – Вып. 1. – С. 106 – 119.

Молитвослов. Часослов – Октоїх – Тріодь – Мінея. – Рим, Торонто : Вид-во ОО. Василян, 1990. – 1373 с.

Прийдіте поклоніся: молитовник. – Львів : Свічадо, 1998. – 960 с.

Прохоров Г. М. К истории литургической поэзии: гимны и молитвы патриарха Филофея Коккина / Г.М. Прохоров // *Труды Отдела древнерусской литературы*. – 1972. – Т. 27. – С. 120 – 149.

Пьеге-Гро Н. Введение в теорию итертекстуальности / Пер. с фр. Г. К. Косикова, В. Ю. Лукасик, Б. П. Нарумова / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.

Священна і Божественна Літургія святого отця нашого Йоана Золотоустого. – Львів, 1996. – 95 с.

Седакова О. О литургической поэзии. Комментарий первый. Утренние евангельские стихиры. Стихира глас восьмой [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://www.olgasedakova.com/Poetica/1128>

Скарга Н. Актуальные проблемы современного гимнографического творчества. Проблема жанра и стиля / Никон

Скарга [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://www.optina.ru/pub/p44/>

Чевела О. В. Герменевтика литургической поэзии: историко-лингвистическое исследование: автореф. дис. ... д. филол. н. / О. В. Чевела. – Казань, 2010. – 50 с.

Чевела О. В. От притчи к аллегории: аллегореза как прием построения сакрального текста / О. В. Чевела // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2009. – № 2. – С. 280 – 285.

Шмеман А. Православное богослужение. Литургия [Електронна версія]. – Режим доступу: <https://azbyka.ru/pravoslavnoe-bogosluzhenie-liturgiya>

REFERENCES

The Bible or the Book of Scripture of the Old and New Testament from the language of Hebrew and Greek into Ukrainian is re-translated, (1988) (in Ukr.)

Chancellor, M. (2001). *Liturgy of the Church*. Lviv: Svichado (in Ukr.)

Chevela, O. V. (2009). From the parable to the allegory: allegory as a method of constructing a sacred text. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo (Bulletin of the Nizhny Novgorod University. NI Lobachevsky)*, 2, 280 – 285 (in Russ.)

Chevela, O.V. (2010). *Hermeneutics of liturgical poetry: historical and linguistic research*. (Master's thesis, Kazan Higher Command School, Kazan, Russia) (in Russ.)

Come to worship. Prayer book (1998). Lviv: Svichado (in Ukr.)

Davydenkov, O.V. and Catechism, Ch.I. *Concept of Divine Revelation*. Retrieved from https://azbyka.ru/otechnik/Oleg_Davydenkov/katehizis/2 (in Russ.)

Divine service. *Orthodox Encyclopedia*. Retrieved from <http://www.pravenc.ru/text/149589.html>

Ludogovsky, F. B. (2003). Modern Church Slavonic Language: Justification of Existence and Definition of the Concept. *Slavyanskiy vestnik (Slavic poetry)*, 1, 106 – 119 (in Russ.)

Pierre-Gro, N. (2008). *Introduction to the theory of itertextuality*. Moscow: Izdatel'stvo LKI (in Russ.)

Prayer-headed Hours – Oktoikh – Triode – Mineyah (1990). Rome, Toronto: Vyd-vo OO. Vasyliyan (in Ukr.)

Prokhorov, G. M. (1972). To the history of liturgical poetry: hymns and prayers of the patriarch Philotheus Kokkin. *Trudy Otdela*

drevnerusskoy literature (Proceedings of the Department of Old Russian Literature), 27, 120 – 149 (in Russ.)

Sacred and Divine Liturgy of our Father Ioanna Zolotoustoho (1996). Lviv (in Ukr.)

Schmemann, A. *Orthodox Worship. Liturgy*. Retrieved from <https://azbyka.ru/pravoslavnoe-bogoslužhenie-liturgiya> (in Russ.)

Sedakova, O. *About liturgical poetry. Commentary first. Morning Gospel Sticks. Stichera eighth*. Retrieved from <http://www.olgasedakova.com/Poetica/1128> (in Russ.)

Skarga, N. *Actual problems of modern hymnographic creativity. The problem of genre and style*. Retrieved from <http://www.optina.ru/pub/p44/> (in Russ.)

Статтю отримано 28.05.2017

Natalia Pur'ajeva

CONCERNING THE INTERTEXTUALITY OF LITURGICAL TEXT: QUOTATION AND PARAPHRASE

Liturgical texts are a component of Sacred tradition closely connected with the Holy Writ and a specific in functional and genre aspects form of its existence. Therefore, they are characteristic of intertextual connections with biblic, patristic, homiletic and hagiographical prototexts. The most demonstrative for liturgical texts are two types of intertextual interrelation: quotation as a display of copresence of two or more texts in one text (intertextuality) and paraphrase as a display of derivation of one text from another (hypertextuality). The process of liturgical text production was accompanied by borrowing separate expressions and text fragments from the abovementioned prototexts: from Bible – psalms, canticles (hymns), doxologies, blessings; Symbols of Faith stated during Ecumenical Councils; fragments of homilies, etc. A special variety of a quotation in liturgical text is centos, which are the texts produced by accumulation, combination of the quotations from different sources.

Paraphrase, the second most productive method of creating liturgical texts, lies in transformation of prototext into the main liturgical genre – hymn, praise. Thuswise, it is defined by weakening of narrative basis of prototext, condensation, «concentration», and consequently, complication of its sense (in particular, via usage of theologic terminology and intensification of rethorical, stylistic element. This was caused by its main purpose, i.e. conveying the sense of Biblical event, its theological value in a form of glorifying, praise.